

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Проаналізовано закордонний досвід розвитку агропромислових регіонів. Визначено заходи щодо залучення інвестицій в агропромислові регіони.

Analysis of foreign experience of agricultural regions. The measures to attract investment in agro-industrial regions.

Ключові слова: агропромисловий регіон, соціальна інфраструктура, виробництво, товаровиробник, держава, продукція.

Key words: agricultural area, social infrastructure, production, producer, state products.

На Заході поняття "агропромисловий регіон" в нашому розумінні відсутнє. Як правило, агропромислові регіони там мають високий рівень розвиненості виробничої та соціальної інфраструктур. Рівень благоустрою агропромислових регіонів наближений до рівня благоустрою міста, а структура зайнятості значно змінилася не на користь сільського господарства, а на користь несільськогосподарських видів діяльності. Варто розглянути сучасні тенденції агропромислових регіонів розвинених країн, цікаві для вітчизняного досвіду.

У США в агропромислових регіонах проживає близько 26% населення, приблизно стільки ж, скільки в Україні, але сільським господарством безпосередньо зайняті тільки 7%, інші сільські жителі працюють в основному у сфері послуг і галузях, не пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. Саме поняття "агропромисловий регіон" в США і Україні сильно відрізняються [2, с. 4]. На українських же підприємствах сільськогосподарського профілю, за офіційними даними, працюють більше половини зайнятих у сільській місцевості (це 22% сільського населення), що в 3 рази перевищує їх частку в США. В українській дійсності парадоксальним виглядає той факт, що, скорочуючи кількість зайнятих в агропромисловій сфері (кількість фермерів в США знижувався), Америка в 90-ті роки помітно прискорила зростання ефективності за основними показниками сільськогосподарського виробництва [1, с. 55].

АНАЛІЗ ОСТАННІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання розвитку агропромислових регіонів України привертають увагу вітчизняних вчених. Основні аспекти вказаної проблеми, в тому числі її розгляд в контексті ринкової трансформації економіки АПК та формування аграрної політики, значною мірою вивчені в наукових працях В.Г. Андрійчука, С.М. Кваші, Б.И. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — дослідити закордонний досвід розвитку агропромислових регіонів та визначити заходи щодо залучення інвестицій в агропромислові регіони.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зокрема, в кінці 90-х років в Україні, по відношенню до США, рівень продуктивності праці сільському господарству знизився до 8%, продуктивності молочних корів — до 25%, урожайності зерна до 20%, великої рогатої худоби і свиней — до 53—59%. Падіння виробництва зерна, молока і м'яса в Україні при незмінному його зростанні в США в кінці 90-х років знизило співвідношення між споживанням України і США по середньому виробництву: зерна — з 63 до 31%, молока — з 140 до 61%, м'яса — з 56 до 20%. В результаті відставання сільського господарства України від американського в даний час за основними показниками коливається в діапазоні 50—150 років.

Українські фермерські господарства, що з'явилися в 90-і роки, за матеріально-технічною базою, методами управління, за обсягами виробництва і місцем в агропродовольчому комплексі непорівнянні з фермерськими господарствами в розвинених країнах. Наприклад, в США фермерські господарства (приблизно 300000) виробляють всю сільськогосподарську продукцію країни (обсяг якої в 2—3 рази більше, ніж в Україні). Середня площа ферми в США — 200 га і матеріально-технічна база середньостатистичного фермера коштує кілька сот тисяч доларів [4, с. 55].

Одним з показників технічної озброєності фермера є його доступ до користування комп'ютером. Згідно з даними інформаційного агентства DTN, доступ до Інтернету на початок червня 2009 року мали 51% фермерських господарств США (48% в 2007 році), 58% фермерських господарств мали доступ до комп'ютера в 2009 (той же самий рівень, що і в 2007 році), 55% господарств мали комп'ютер або орендували його (54% в 2007 році). Кількість фермерських господарств, що використовують комп'ютери для свого бізнесу, збільшилася на 1% в порівнянні з 31% в 2007 році. Американський фермер в основному використовує Інтернет для участі в біржових торгах сільськогосподарською продукцією. На відміну від свого американського колеги, в українця, якщо і є комп'ютер, то вийти в Інтернет для нього видається великою проблемою через відсутність в сільській місцевості телефонних ліній. Тому наявність комп'ютера й доступ до Інтернету є не тільки показником високої технічної оснащеності, а й показником розвиненості сільської інфраструктури. У майбутньому в Україні, у міру розвитку сільської інфраструктури та при досягненні вітчизняними виробниками сільськогосподарської продукції якісно нових показників розвитку, селяни будуть все частіше використовувати комп'ютер не лише з метою пошуку необхідної інформації, але і для участі в системі торгів, яка сьогодні в Україні є монополізованою. Тому необхідна єдина державна соціально-економічна політика, спрямована на підтримку сільськогосподарського товаровиробника і динамічний розвиток агропромислових регіонів. Йдеться про необхідність прийняття стратегії реконструкції існуючого виробничого комплексу та подальшого ефективного розвитку агропромислових регіонів за допомогою диверсифікації господарської діяльності. Подібна державна політика проводиться у всіх розвинених країнах світу [3, с. 75].

Дуже повчальний американський досвід економічної та соціальної політики щодо агропромислових регіонів. Як відомо, американський аграрний сектор один з найбільш ефективних і, безумовно, найбільш за рівнем виробництва серед розвинених країн світу. Загальний обсяг валової продукції агропромислового комплексу США перевищив 13 трильйонів доларів. При цьому понад 90% товарної продукції сільського господарства реалізують за все 180 000 ферм, або 9% з 2 мільйонів. Більше 1,5 млн з них повністю припинили свою комерційну діяльність і є місцем проживання та відпочинку колишніх сільськогосподарських виробників.

Перші державні програми з розвитку агропромислових регіонів розроблялися в США в період реформ 30-х років XX століття. Це, перш за все, програми зі стимулювання зайнятості, забезпечення достатнього доходу бідних сімей тощо. В середині 60-х був прийнятий закон "Про економічні можливості", який передбачав спеціальні заходи з боротьби з бідністю на селі. У той час 14 млн громадян США (26% загальної чисельності сільського населення) жили вкрай бідно.

У 1992 році при Міністерстві сільського господарства США було сформовано спеціальний підрозділ адміністрації з сільського розвитку — з чіткими і конкретними програмами, а головне — необхідними фінансовими засобами. Його завдання було сформульовано так: вирішення проблем бідності та підвищення соціально-економічного рівня сільських громад. Кінцевою метою діяльності адміністрації є створення таких умов, при яких по закінченню 10-річного періоду підтримки з боку федерального уряду сільське співтовариство буде само-

стійно реалізовувати програми розвитку агропромислових регіонів.

Останнім часом однією з найбільших державних програм стала програма підтримки індивідуального житлового будівництва. За один лише 1997 рік 45 тисячам жителів агропромислових регіонів було надано кредитів на суму 3 мільярди доларів. Величезне значення належить будівництву та експлуатації об'єктів інфраструктури з чотирьох напрямів: підтримка та розвиток систем електропостачання, телефонних мереж, систем телекомунікацій, водопостачання і каналізації.

Для залучення інвестицій в агропромислові регіони в США державою приймаються такі заходи, як видача прямих грантів і пільгових кредитів. Крім того, поширений засіб активізації бізнесу — зниження рівня податків, що стягуються в місцеві бюджети.

Для стимулювання ділової активності в агропромислових регіонах Міністерство сільськогосподарства США здійснює 6 спеціальних програм. Найбільшою є програма гарантованих кредитів на розвиток бізнесу. Як правило, держава забезпечує гарантії на суму до 80% кредиту розміром не більше 5 мільйонів доларів, 70% — для кредитів від 5 до 10 мільйонів доларів, 60% — для кредитів від 10 до 25 мільйонів доларів, що складає максимальну суму для одного позичальника. Гарантія на виданий кредит надається на 7 років для придбання ресурсів, 15 машин і устаткування, 30 років — для придбання або будівництва нерухомості [5, с. 10].

За останній час частка зайнятих у сільському господарстві в економічно розвинених країнах значно скоротилася, наприклад, у Франції вона становить 4,8%, Швеції — 2,6%, Канаді — 3,7%. З 1960 року провідні європейські країни з сільськогосподарської галузі виробництва витіснили близько 80% трудових ресурсів. Одночасно зникли ознаки тюненівського ландшафту і стара схема розміщення виробництв в агропромислових регіонах. Разом з цим, спостерігався процес збільшення продуктивності праці, поява гнучкого ринку праці з армією мобільних найманих працівників. У нас же селянини до сих пір є універсальним працівником. Поширена також думка, що надлишок трудового сільського населення є головною причиною низького прибутку сільського господарства. Однак, як показують розрахунки, у високорентабельних виробництвах резерви зниження прихованого безробіття майже вичерпані.

Незважаючи на високий рівень розвитку сільського господарства, рибництва та звірівництва в Фінляндії, його частка у ВВП невелика і з року в рік знижується: з 2000 по 2010 рік з 2 до 1,4%. Сільське господарство ведеється на 75,9 тис. фермах, причому число ферм активно знижується: з 2000 по 2010 рр. число ферм скоротилося більш ніж на 22 000. Доходи ферми складаються значною мірою за рахунок несільськогосподарської діяльності — в структурі доходів частка від сільськогосподарської діяльності в 2010 році склала 47% (у 2000 — трохи більше 50%). У США 83% доходів фермерів отримані не від сільськогосподарської діяльності, у Канаді 68, Франції — 36, Німеччині — 70 і Японії — 84%. Така загальносвітова тенденція.

У Брюсселі міністри сільського господарства 15 країн ЄС обговорили перспективи європейської аграрної політики. Опубліковано проект передбачуваної реформи в цій галузі, який з повним правом можна назвати революційним, тому що в ньому фіксується відмова, яка діяла протягом десятиліть, від системи субсидування великих господарств. Брюссель розглядає свою нову програму розвитку сільського господарства Європейського союзу, розраховану до 2013 року, як винятково важливий стабілізуючий фактор. Ця програма дасть селянам ЄС можливість планувати свою підприємницьку діяльність на десятиліття вперед — такий офіційний підхід. Інша нагальна проблема галузі в Європі — природні межі росту продуктивності праці в сільському господарстві [5, с. 16].

Сьогодні на сільськогосподарські субсидії припадає понад 40 мільярдів євро — близько половини бюджету ЄС. Приблизно 70% аграрного бюджету направляється на прями виплати фермерам, 10% — на розвиток інфраструктури села, а решта коштів витрачається на погашення зобов'язання держав скуповувати у фермерів продукцію за твердою ціною. Проект реформи, підготовлений європейським комісаром у справах сільського господарства Ф. Фішером, пропонує ліквідувати зовнішню залежність розміру субсидій від обсягів виробництва кожної ферми. Реалізація цього підходу позбавить сільських підприємців зацікавленості в збільшенні обсягів свого виробництва і скоротить надлишки товарної продукції на ринку. Загальна сума субсидій буде обмежена 300 тисячами євро в розрахунок на одне господарство.

За оцінками експертів, 75% фермерських господарств виявляться не порушеними передбачуваної реформою.

Значною мірою постраждають 25% сільськогосподарських підприємств, на які й припадає 80% всіх субсидій. Проблема полягає в тому, що більша частина цих господарств зосереджена на півдні Європи — у Франції та Іспанії. За розрахунками Асоціації французьких фермерів, скорочення субсидій на 3% може викликати руйнування 200 000 французьких фермерів за десять років. Однак Німеччину і північні європейські країни, які забезпечують більшу частину доходів бюджету ЄС, це, судячи з усього, не хвилює.

Принцип, на якому ґрунтується проект реформи, відбиває небажання, насамперед, ФРН субсидіювати великі ферми Франції. Німецьких платників податків перестали задовольняти умови компромісу, досягнутого урядами Німеччини та Франції ще в 1950-і роки, коли формувалася існуюча "архітектура" субсидій. Сьогодні Німеччина серйозно стурбована проблемою внутрішніх трансфертів — із заходу в східні землі країни. Сільське господарство Східної Німеччини і сьогодні орієнтується на виробництво жита, яке не користується попитом на європейському ринку. 4400000 тонн зерна, що становлять запаси ЄС, 2500000 тонн — жито, що закуповується за програмами інтервенції (державні закупівлі) у східнонімецьких фермерів.

Проблеми субсидування середземноморського сільського господарства не обмежуються лише Францією. За розрахунками іспанських економістів, у результаті реформи їхня країна може втратити від 35 до 40% підтримки, яка зараз надається. Португальці вважають, що нова система субсидій просто законсервує стару структуру, яку фермери країни вважають несправедливою. Сьогодні вони отримують 1,4% прямої підтримки, в той час як частка оброблюваної землі складає 3% загальноєвропейської ріллі, де трудиться 8% всієї сільськогосподарської робочої сили ЄС.

У 2004 році до ЄС вступило десять країн, серед яких Польща з величезним сільськогосподарським сектором. Колишня система дотацій просто не витримає нового тягаря, а подвійний стандарт у розподілі фінансової підтримки здатний зруйнувати політичний союз. Саме тому Західній Європі так важливо визначитися з реформами в найближчі роки.

Реформа аграрної політики має під собою потужну соціальну базу. Європейці значно більше стурбовані якістю продовольства, яке споживається, і абсолютно не побоюються голоду. Але економіка великих господарств найчастіше заснована на активному використанні всіляких штучних добавок. Маленьке селянське господарство, яке виробляє здорову органічну продукцію і отримує за це субсидії, здатне, на думку багатьох аналітиків, вирішити проблему. Політика підтримки "зелених" ферм сформувалася вже давно, в результаті їх кількість зростає з 9500 в 1988 році до 124 500 на початку XXI століття. Угода про те, що нова аграрна політика повинна спиратися на "зелені" принципи, була розроблена ще в 1999 році в Берліні.

ВИСНОВКИ

Отже, більшість аналітиків не очікує скорочення виробництва аграрної продукції в результаті реформи субсидій. У довгостроковій перспективі "європейська НЕП" може привести до зниження цін на харчове зерно і посилити конкуренцію на ринку фуражу. Вивезення ж продовольства за межі ЄС через скорочення експортної частини субсидій скоротиться. Деякі аналітики вважають, що в результаті імпорту в країни ЄС може вирости. Проте очевидно, що все це відбудеться не сьогодні і не завтра — план передбачає поступовість. Але загальносвітова тенденція зрозуміла — неминуче, у міру розвитку сільськогосподарського виробництва, проблема зайнятості стає однією з ключових у державній стратегії розвитку агропромислових регіонів і вирішується вона тільки в рамках диверсифікації агропромислових регіонів, яку необхідно проводити з абсолютно певними цілями.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку // Інформаційно-аналітичний збірник (вип. 5) / За ред. П. Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 647 с.
2. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа: міфи й істина / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 3—9.
3. Дем'яненко С. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України / С. Дем'яненко, І. Свідерська // Економіка України. — 2004. — № 8. — С. 72—79.
4. Юрчишин В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства / В. Юрчишин // Економіка України. — 2001. — № 2. — С. 54—63.
5. Flynn K. Critical Success Factors for Successful Business Reengineering Project. — Boston, 1993. — 19 p.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2012 р.